

8. Корній Л. Українська шкільна драма і духовна музика XVII – першої половини XVIII ст. / Лідія Корній. – Київ, 1993. – 188 с.
9. Лужницький Г. Український театр. Наукові праці, статті, рецензії: Збірник праць / Григор Лужницький. – Львів : 2004. – Т. 1. Наукові праці. – 344 с.
10. Марковський Є. М. Український вертеп: Розвідки й тексти / Є. М. Марковський. – К. : Друк. ВУАН, 1929. – Вип. I–IV. – 202 с.
11. Перетц В. М. До історії вертепної драми / В. М. Перетц // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів : 3 друк. НТШ, 1908. – Т. 85. – Кн. 5. – С. 5–20.
12. Савчук В. Етнографічна атрибутика та драматургія українського вертепу / В. Савчук // Науково-педагогічний журнал «Обрії». – 2008. – № 2 (27). – С. 74–79.
13. Смоляк Павло. Ляльковий вертеп Західного Поділля / Павло Смоляк. – Тернопіль : СМП «Астон», 2004. – 68 с.
14. Софронова Л. А. Старовинний український театр / Старинный украинский театр. Переклад з рос. / Л. А. Софронова. – Львів, 2004. – 336 с.
15. Українська художня культура: Навч. посібник / [за ред. І. Ф. Ляшенка]. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.
16. Федас Й. Ю. Український народний вертеп (у дослідженнях XIX–XX ст.) / Й. Ю. Федас. – К. : Наук. думка, 1987. – 184 с.
17. Франко І. Я. До історії українського вертепу XVIII в. / І. Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 36. – С. 170–375.
18. Франко І. Я. Руський театр в Галичині / І. Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 26. – С. 357–373.

УДК 792:398

О. О. БУВАЛЕЦЬ

ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ ЯК АРТ-ПРАКТИКА У ФОЛЬКЛОРНІЙ СВЯТКОВІЙ ДІЇ

У статті досліджено роль театралізації у фольклорних святах й обрядових діях, її функції та можливості як арт-практики. Розглянуто сутність фольклорного дійства на сучасному етапі, синтез різновидів мистецтва, їхнє поєднання засобами театралізації як арт-практики. Аналізується фольклор на прикладі масової видовищної культури, його сучасна трансформація, використання фольклорних елементів як засобів театралізації дії.

Ключові слова: театралізація, фольклор, обряд, дія, видовищна культура, арт-практика.

Е. А. БУВАЛЕЦЬ

ТЕАТРАЛИЗАЦИЯ КАК АРТ-ПРАКТИКА В ФОЛЬКЛОРНОМ ПРАЗДНИЧНОМ ДЕЙСТВИИ

В статье исследована роль театрализации в фольклорных праздниках и обрядовых действиях, ее функции и возможности как арт-практики. Рассмотрена сущность фольклорного действия на современном этапе, синтез различных видов искусства, их объединение средствами театрализации как арт-практики. Проведен анализ фольклора на примере массовой зрелищной культуры, его современной трансформации, использования элементов фольклора как средств театрализации действия.

Ключевые слова: театрализация, фольклор, обряд, действие, зрелищная культура, арт-практика.

**THEATRICALIZATION AS AN ART-PRACTICE
IN THE FOLK CELEBRATORY ACTIONS**

There is features of the role of theatricalization in folklore festivals and ritual actions, its function and opportunities as an art-practices.

Modern trends of culture and nation development take us back to the folklore and rituals. The relevant matters are: study of folklore at the present stage, use of theatrical elements in the process of creation of folklore and ritual performance, research of means of reporting of the content component of folklore to the audience.

Theatricalization as an art practice or complex of means of artistic and imaginative solutions in cultural and recreational activities is considered in the studies of the theory and methodology of cultural and educational activities that observed, in particular, theatricalization of mass forms of club work, its educational opportunities, dramatic foundations, expressive facilities and historical heritage (D. M. Genkin, E. V. Vershkovskiy, A. A. Konovich, I. M. Tumanov, I. G. Sharoev, A. I. Chechetin, I. B. Shubina). It should be noted that these studies were focused on mass work in other social and institutional conditions.

Theatrical festivals are special forms of spectacular culture based on traditions (folk, religious, domestic, public, etc.). Theatricalization is considered as a set of stage directors' techniques of artistic content organization of a mass festival and real and play activity of its participants. To theatricalize material, to express it with the help of the theatre means, is to fulfill two main conditions, namely, to express the essence of life phenomenon, festive events in illustrative form and also real communication of participants in a form of a game which involves the synthesis of artistic means of expression.

Art practice is a humanistically oriented cultural and educational, spiritual and developing interdisciplinary creative activity. In its psycho methodology, apart from pure art experience, there is a usage of interdisciplinary experience from the field of information aesthetics and ethical semiotics. Folklore is a complex synthetic art. Often its works combine elements of different art forms, among them are verbal, musical, theatrical ones. So nowadays we can draw a parallel between the essence of folklore and synthetic concept of «theatricalization». Not by coincidence the first Russian scientists treated folklore widely, recording not only the works of literary art, but also fixing various ethnographic details and realities of peasant life.

Considering theatricalization as an art practice, it should be noted that all the theater media are developing as separate forms of art-practice today. Plastykdrama, taletherapy or dolltherapy are gaining popularity in contemporary art-practice as forms of the development of a harmonious human, personality formation, adjusting his/her psychological state. Thus, the use of theatrical elements in folk mass performance involving the audience to activity is also aimed at developing the person's national self-identity.

It can be concluded that the theatre media are an integral part of the entertainment culture nowadays. Due to theatrical elements the following processes can be observed: creation of the art image of the holiday, transference of its content and formation of the audience's perception of extensive themes through so-called «easy forms» including games, ritual dances or songs, holiday festivities. All this provides opportunities for studying and developing the folklore at the present stage within the spectacular culture. The usage of the elements of theatricalization gains the form of art-practice which is successfully applied by society.

Keywords: *theatricalization, folklore, ritual, action, spectacular culture, art-practice.*

Сучасні тенденції розвитку культури і нації повертають нас до фольклорно-обрядових дій. Актуальним є вивчення розвитку фольклору на сучасному етапі, використання елементів театралізації при створенні фольклорно-обрядового дійства, дослідження засобів донесення до глядача змістовної складової фольклору.

Працюючи над втіленням цього жанру, режисер зустрічається з необхідністю не реконструкції історичного вигляду обряду, а саме стилізації конкретної події, його постановки за допомогою елементів театралізації, яка виступає в даному випадку як арт-практика. У дослідженнях вчених підкреслюється, що більшість обрядових форм дійшли до нас у десемантизованому вигляді, тобто втратили свій обрядово-міфологічний сенс й придбали інші функції. Наприклад, «рядження рівною мірою належить обрядовій та видовищно-ігровій культурі» [3, с. 7], і в якості факту культури може бути розглянуто в цих двох ракурсах. Тому актуальність пропонованої теми полягає у розгляданні архетипічних елементів фольклору, які сьогодні привносяться у масову обрядову дію як елементи театру, тобто передаючи істинний змісту у вигляді інсценізації.

Театралізація як арт-практика чи комплекс засобів художньо-образного рішення в культурно-дозвілєвій діяльності найбільш повно розглядається в дослідженнях з теорії та методики культурно-освітньої роботи, які вивчали, зокрема, театралізацію масових форм клубної роботи, її виховні можливості, драматургічні основи, виразні засоби та історичну спадщину (Д. Генкін, Е. Вершковській, А. Коновіч, І. Туманов, І. Шароєв, А. Чететін, І. Шубіна). Необхідно відзначити, що ці дослідження були зорієнтовані на масову роботу в інших соціальних та інституційних умовах.

А. Коновіч [4] особливу увагу приділяє місцю народних традицій та фольклору в театралізованому святково-обрядовому дійстві. Проникнення обрядів у драматургічну канву масової театралізованої дії настільки глибинне, що їх розмежування стає практично неможливим.

Аналізують методику використання традиційного фольклору в масових святах другої половини ХХ ст., а також узагальнюють дослідження з цього питання З. Яшвілі [11], Л. Лазарева [6], А. Некрилова [8].

У сучасній літературі поширеним є трактування фольклору як сукупності народних традицій, звичаїв, обрядів, поглядів, вірувань, мистецтв. І з цього приводу сумнівно казати про театралізованість ритуально-обрядових дій, що самі по собі включають елементи костюмування, оформлення та реквізиту, музичного супроводу. Тим більш, згадуючи історичну еволюцію театру саме з ритуальних дій, маємо на увазі використання театралізації при роботі над обрядовим дійством лише в тому випадку, коли воно стилізується задля включення у більш розкуту та ширшу дію масового видовища.

Зокрема, відомий фольклорист В. Гусєв розглядає фольклор як художнє відображення дійсності в словесно-музичних, хореографічних і драматичних формах колективної народної творчості, яка виражає світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язана з життям та побутом [2, с. 39]. Треба зауважити, що сьогодні існують фольклорні гуртки та об'єднання, завдяки яким бажаючі навчаються народного промислу, вивчають народний танок чи пісню, залучаються до обрядових дій, народних свят. Все це дає змогу зберегти надбання предків, розвиваючи та примножуючи їхні досягнення.

Мета статті – виявити елементи театралізації в контексті фольклорно-обрядового дійства, розглянути різножанровість фольклору, використання його форм у масовій видовищній культурі.

Театралізовані свята – це особлива форма видовищної культури, що спирається на традиції (народні, релігійні, побутові, державні і т.ін.). Театралізація розглядається як комплекс режисерських прийомів художньої організації змісту масового свята і реальної та ігрової діяльності його учасників. Театралізувати матеріал, висловити його засобами театру – значить виконати дві головні умови, а саме: виразити сутність життєвого явища, святкової події в наочній формі, а також реальне спілкування учасників в ігровій формі, що включає в себе синтез художніх виразових засобів.

Самостійною формою масового видовища є театралізоване тематичне обрядове дійство. У сучасних умовах життя – це традиційна, загальноприйнята ігрова дія, що включає в себе ряд персонажів, художніх образів, естетичних і емоційних прийомів. Аналіз найбільш поширених регіональних театралізованих свят, в яких народні традиції та фольклор є основою організації подієвого матеріалу та дії, показують, що ця дієва сторона проявляється в якості реальних прийомів активізації особистості. Пошук і обґрунтування таких прийомів є надзвичайно акту-

альними, оскільки позбавляє від помилки в сценарно-режисерській розробці, коли надає пасивну роль аудиторії, обираючи для неї переважно глядацьку позицію. Тому ми розглядаємо театралізацію в контексті масового фольклорного дійства як арт-практику.

Арт-практика – це гуманістично-орієнтована культурно-просвітницька та духовно розвиваюча міждисциплінарна творча діяльність, в психотехнічній методології якої, окрім суто мистецтвознавчих, використовуються міждисциплінарні напрацювання з галузі інформаційної естетики та етичної семіотики [5, с. 25-37]. Це міждисциплінарна творча діяльність, що проводиться «на стику» різних видів мистецтва, природознавства, медицини, філософії, психології, соціології, теології, езотерики тощо, здійснюється переважно з використанням високих технологій і має при цьому виражено благотворний вплив на людей в плані належного коригування їхнього етико-духовного розвитку [1, с. 28]. Арт-практикою подібна діяльність називається саме тому, що вона (вже за визначенням) має пряме відношення до мистецтва як інтуїтивно-пророчої форми пізнання Буття і містичного осягнення Суцього й самого себе.

Таким чином, деякі елементи театралізації можна віднести саме до арт-практики. Розглянемо, наприклад, костюмованість у театралізованому фольклорному дійстві. «Обрядова й видовищно-ігрова приналежність ряження можуть не суперечити одна одній, співіснуючи в органічній цілісності. Але видовищно-ігрова складова ряжень може й повністю відірватися від обрядової. У такому випадку мова піде про ряження як розвагу, гру, видовище» [3, с. 112]. Це, однак, жодною мірою не зменшує культурної та, зокрема, педагогічної цінності фольклорного, в тому числі обрядового матеріалу. Навпаки, ігрова суть багатьох феноменів традиції найбільш цікава сучасному суспільству, та приймаючи форму театралізованого дійства, має доступний та прикладний характер. Небезпека, яка тут виникає, криється в тенденції замінювати гру зображенням, імітацією або симуляцією гри. Жива гра заміщується «грою в гру» (в обряді, танцях, піснях тощо).

Саме така симуляція лежить в основі виникнення сурогатних форм роботи з фольклорним матеріалом, що театралізується. Фольклорна діяльність залишається без творчої суті й перетворюється на мляву пародію. Наприклад, хореографічний фольклор, що є надзвичайно багатим. Крім хороводів, тут танці-ритуали, танці-обряди, побутові, сюжетні у супроводі хору і під акомпанемент самотні народних або тільки ударних інструментів. Вислів М. В. Гоголя щодо української пісні як народної, живої, яскравої, сповненої барв істини, історії, яка триває усе життя народу, повною мірою співвідноситься з народним танцем. Цю ж тезу підтверджує і розвиває видатний діяч хореографії – П. Вірський: «Танець – поезія, зрима пісня, містить у собі, у народній душі емоційний літопис народу, який яскраво розповідає про історію почуттів та емоцій, пережитих. Невичерпна скарбниця народного танцю, багато безцінних перчин. У них творча фантазія, образність народного мислення, виразність форми, глибина почуттів» [10, с. 24]. Іноді народний танець побудовано за традиціями старовинного вертепу, тому він має підкреслено виразну театралізовану форму. Постановник часто звертається до таких театральних трюків, як «третя» нога діда-залицяльника, подарунковий шматок ~~Фольклор~~ – це складне синтетичне мистецтво. Нерідко в його творах поєднуються елементи різних видів мистецтв – словесного, музичного, театального. Тож можна провести паралель між сутністю фольклору та синтетичним поняттям «театралізація» на сучасному етапі. Невипадково перші російські вчені підходили до фольклору широко, записуючи не тільки твори словесного мистецтва, але й фіксували різні етнографічні деталі та реалії селянського побуту.

Щодо розгляду театралізації як арт-практики треба зауважити, що усі засоби театру сьогодні набувають розвитку у вигляді окремих форм арт-практики. Пластикодрама, казкотерапія чи лялькотерапія набувають популярності у сучасній арт-практиці як форми розвитку гармонічної людини, формування особистості, коригування її психологічного стану [7]. Таким чином, використання елементів театралізації в масовому фольклорному дійстві із залученням глядацьких мас до активності також направлено на розвиток людини, її національної самоідентифікації. Саме у фольклорному святі автор сценарію та режисер мають донести до глядача важливі думки, історично впроваджені та перевірені народом, часом, традиційні ~~Основними~~ ознаками фольклору, які виділяються різними дослідниками, є його синкретизм, варіативність, усна передача, імпровізаційність, колективність творчого процесу,

традиційність та поліелементність [8, с. 68]. Цілком зрозуміло, що народні художні традиції, які існували як природна частина життя людей в минулі століття, сьогодні є історико-культурною спадщиною, найціннішим архівом народної культури, що зберігається в описах істориків-етнографів, мистецтвознавців, літературознавців та інших любителів-збирачів. Саме ці надбання використовуються в мистецьких формах сьогодні, а їхнє привнесення у видовищну культуру називається «театралізацією».

Існують деякі типові недоліки використання традиційного фольклору, до яких слід віднести слабку активізацію аудиторії за допомогою обрядових елементів, збереження її поділу під час свята на глядачів та виконавців. Причини того – поширена орієнтація на розгляд і використання традиційного фольклору лише як постійного репертуару літературних, музичних, танцювальних колективів [4].

Саме ці завдання вирішує театралізація за допомогою комплексу художніх засобів, що еволюціонують з кожним днем та надають можливості звернутися до молоді сучасною зрозумілою мовою, що не обділена також художньо-образною змістовністю.

Як відомо, однією з форм театралізації у фольклорному дійстві є костюмування учасників, так зване «ряження», про яке йшлося раніше. Саме воно виступає своєрідною рушійною силою театралізованого фольклорного дійства, що дозволяє учасникам увійти в роль народних персонажів. Костюмування неначе синтезує дві сторони театралізації, бо воно не тільки перетворює людину на виконавця фольклорної дії, але й дозволяє одягнути той чи інший костюм, який є сам по собі твором фольклору [2, с. 115]. Костюмування визначає характер спілкування у театралізованій фольклорно-ігровій дії, дозволяючи прискорити процес адаптації в ньому учасників свята за рахунок домінування в сценарному задумі не особистісного, а рольового спілкування. Костюм, маска, реквізит у поєднанні з мімікою та жестом стають певною знаковою системою, мовним кодом, під впливом якого відбувається злиття практично-реальної й умовно-ідеальної поведінки.

Багатозначне використання обрядової та ритуальної дії, що спирається на традиційний фольклор, пов'язане з календарними святами (зустріч весни, прихід літа, проводи зими) та з виконанням певних обрядових дій трудового циклу (оранка першої борозни, закінчення збирання врожаю, вигін худоби та ін.). При цьому, якщо обряд виступає як масове театралізоване дійство (весілля, трудовий ювілей, повноліття, проводи в армію тощо), то ритуал – як затверджений та загальноприйнятий урочистий акт [6, с. 115]. Це кульмінаційна частина обрядового дійства, його центральна подія. Ритуали можуть міститися в будь-якому святі або обряді як його найбільш стійкі та незмінні частини, відповідні або релігійним, або повсякденним звичаям та законам.

Фольклорні традиції можуть служити глибокою серйозною основою «пожвавлення» історичних подій, побуту, звичаїв і стати базою для створення святкової атмосфери, в якій необхідне постійне їх поєднання із сучасністю, що наповнює театралізоване дійство подібною формою, патріотичним змістом.

Прикметою часу став зростаючий інтерес до традиційних народних ремесел. Як правило, культурно-дозвілєва програма зараз супроводжується виставками виробів майстрів народних промислів та ремесел, «живцем» демонструються різьба по дереву, розпис, гончарна майстерність, плетіння, вишивка тощо. У культурно-дозвілєвій програмі такі виставки можуть служити експозицією до майбутньої сценічної дії. І вони також мають бути театралізованими, оживаючи для глядача перформативними сюжетами, цікавими персонажами та спілкуванням з ними в контексті свята. Учасники навіть можуть самі спробувати себе у тому чи іншому ремеслі.

Суттєвою ознакою театралізованого дійства у фольклорному святі є і його сюжетна основа. Моделювання сюжету, як правило, спирається на літературні твори та записані у фольклорних експедиціях усні розповіді. Дійовий ряд сценарію вибудовується згідно з обрядами та ритуалами певного свята. Технологія моделювання такої програми в обов'язковому порядку включає широкий відбір емоційно-виразних засобів – поетичне слово, пісня й частушка, хоровод й танок, гра, елементи обрядової дії: предмети та символи, обрядова їжа, костюм, маска та ін. [3, с. 152].

Таким чином, елементи обрядово-фольклорної дії на кшталт театралізації ніби черпають свої коріння з дійового ряду фольклору та продовжуються в масових святкових діях як окреме самостійне явище, що дозволяє прикрасити та інтерпретувати події сучасного життя.

Можна зробити висновок, що фольклорні свята сьогодні займають важливе місце у видовищній культурі. Завдяки елементам театралізації створюється художній образ свята, передається його зміст, формується сприйняття глядачем глибоких тем через так звані «легкі форми», в тому числі ігри, обрядові танці чи пісні, святкові гуляння. Все це надає можливості для вивчення та розвитку фольклору на сучасному етапі в рамках видовищної культури. Використання елементів театралізації сьогодні набуває форми арт-практики, що успішно застосовується суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баканурский А. Г. Современный театрално-драматический словарь / А. Г. Баканурский, А. П. Овчинникова – Одесса : Студия «Негоциант», 2007. – 334 с.
2. Гусев В. Е. Эстетика фольклора / В. Е. Гусев. – Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1967. – 317 с.
3. Ивлева Л. Н. Ряженье в русской традиционной культуре / Л. Н. Ивлева. – СПб. : Рос. ин-т. истории искусства, 1994. – 232 с.
4. Конович А. А. Театрализованные праздники и обряды в СССР / А. А. Конович. – М. : Высш. шк., 1990. – 208 с.; ил.
5. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии / А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
6. Лазарева Л. П. Фольклорні видовищно-ігрові традиції як засоби організації радянського масового свята / Л. П. Лазарева – Л. : Наука, 1985 – 197 с.
7. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 245 с.
8. Некрилова А. Ф. Російські народні міські свята, розваги та видовища: Кінець XVIII – поч. XX ст. / А. Ф. Некрилова. – Л., 1988. – 257 с.
9. Панфилов В. В. Режиссёру праздника об игре / В. В. Панфилов. – М. : ВЦХТ, 2008. – 175 с.
10. Тихоновская Г. С. Реализация фольклорных традиций в культурно-досуговой деятельности как педагогическая проблема / Г. С. Тихоновская // Инновационные технологии обучения культурно-досуговой деятельности. – Вып. 4. : сб. науч. статей / [под науч. ред. А. Д. Жаркова]. – М. : МГУКИ, 2003. – С. 21–30.
11. Яшвили З. Д. Реализация воспитательных возможностей фольклора в массовой культурно-просветительной работе / З. Д. Яшвили. – Л. : Наука, 1981. – 240 с.